

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 23, Sayı/Issue: 44, Yıl/Year: 2021 (Aralık/December)

Yahudilikte Tartışmalı Bir Ritüel: Kapparot

Kapparot: A Controversial Ritual in Judaism

Mürsel Özalp

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler
Tarihi Ana Bilim Dalı – Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Theology,
Department of History of Religions

murselozalp@ibu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2239-8614>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 01/08/2021

Kabul Tarihi/Date Accepted: 06/12/2021

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2021

Atıf/Citation: Özalp, Mürsel. "Yahudilikte Tartışmalı Bir Ritüel: Kapparot". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/44 (2021), 329-353. <https://doi.org/10.17335/sa-kaifd.977277>.

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Yahudilikte Tartışmalı Bir Ritüel: Kapparot

Öz

Yahudilikte *Roş ha-Şana* (Yıl Başı) ile başlayıp *Yom Kippur* (Kefaret Günü) ile sona eren *Tişri* ayının ilk on günü en kutsal zaman dilimidir. Bu dönemde genellikle Ultra-Ortodoks Yahudi gruplarca (*haredim*) yerine getirilen dinî bir uygulama hem Yahudilik içinde hem Yahudilik dışında tartışma konusu yapılmaktadır. Bu uygulama, kişinin günahlarının sembolik olarak tavuk ya da horoz cinsinden bir kümes hayvanına yüklenerek kesilmesi ve etinin fakirlere verilmesi geleneği olan *kapparot* ritüelidir. Hayvan hakları, hijyen kuralları vb. argümanlar yanında asıl tartışma ne Tevrat ne de Talmud'da geçmemesi nedeniyle *kapparot* ritüelinin köken ve dolayısıyla dini meşruiyetine ilişkindir. Bazı araştırmacılar *kapparot* ritüelinin mabet döneminde *Azazel*'e adanan günah keçisi ayınının yerine mabet sonrası dönemde ikame edilen bir ritüel veya pagan-putperest kaynaktan alınan bir adet ve uygulama olduğunu iddia eder. Öte yandan *kapparot* uygulaması, *Roş ha-Şana*'nın ilk günü bir su kaynağı yanında icra edilen bir diğer tartışmalı arınma ayını *taşlih* (tashlick) ile de ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada günah keçisi ve *taşlih* uygulamaları bağlamında *kapparot* ritüelinin dini ve tarihi kökenleri ile bu ritüele yönelik itirazlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Ultra-Ortodoks Yahudilik, Roş ha-Şana, Yom Kippur, Kapparot, Taşlih, Günah Keçisi.

Kapparot: A Controversial Ritual in Judaism

Abstract

The first ten days of the month of *Tishri* (High Holidays) which begins with *Rosh Hashanah* (New Year) and ends with *Yom Kippur* (Day of Atonement) are the most sacred time period in Jewish religious tradition. A religious practice, which is usually performed by Ultra-Orthodox Jewish groups (*haredim*), in this period, is subject to discussion both within and outside Judaism. This is the *kapparot* ritual, which is the tradition of symbolically attributing one's sins to a chicken or a rooster then slaughtering it and giving it to the poor. In addition to the arguments related to animal rights, hygiene rules etc., the main issue of debate is on the origin and hence religious legitimacy of the *kapparot* ritual. Since it is claimed that *kapparot* is mentioned neither in the Torah nor in the Talmud. Some scholars claim that the *kapparot* practice was substituted for the scapegoat ritual devoted to *Azazel* during the temple period or a custom or practice taken from pagan (gentile) sources. On the other hand, the *kapparot* ritual is closely related to another polemical purity ritual *tashlick*, which is performed near a body of running water on the first day of *Rosh Hashanah*. This study examines the religious and historical origins of the *kapparot* ritual and the objections to this ritual in the context of scapegoat and *tashlick* practices.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: History of Religions, Ultra-Orthodox Judaism, Rosh Hashanah, Yom Kippur, Kapparot, Tashlick, Scapegoat.

Giriş

Yahudi geleneğinde *Tişri* ayının ilk günü *Roş ha-Şana*¹ ile başlayıp onuncu günü *Yom Kippur* ile sona eren dönem *yamim nora'im* (huşu günleri) olarak anılır ve inananların bir iç muhasebe yaparak pişmanlık duydukları, günahlarından dolayı af ve merhamet diledikleri müstesna bir döneme işaret eder.²

1 Tevrat'a göre aslında Yahudi yılının başlangıcı Mısır'dan çıkış ayı olan Nisan ayıdır (Çık. 12:1-2). Ancak Ezra bunu değiştirerek Babil'den çıkış anısını hatırlatan *Tişri* ayını yılın ilk ayı yapmıştır. Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2002), 116.

2 Louis Jacobs, "Ro'sh Ha-Shanah And Yom Kippur", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (Detroit: Macmillan Reference USA, 2005), 7927-9.

Adem'in yaratılması, İbrahim, İshak ve Yakub'un doğumu, Musa'nın Fira-vun'un karşısına çıkması gibi Yahudi tarihindeki önemli olayların *Roş ha-Şana'* da meydana geldiğine inanılır. İş yapmanın yasak olduğu³ ve tövbeye çağrı mahiyetinde şofar çalındığı için *şofar çalma günü* (yom teruah)⁴ olarak da isimlendirilen o gün inananlar, diğer ibadet ve uygulamalar yanında, çalışmamız açısından önemli olan *taşlih* olarak adlandırılan, nehir, deniz gibi bir su kaynağı kıyısında dua ve niyazda bulunup ceplerini boşaltıp suya atarak günahlarından kurtulduklarına inandıkları bir geleneği yerine getirirler.⁵ Tövbe, tefekkür ve nefis muhasebesiyle geçirilen bu on günlük süre bir anlamda Yahudi takviminin en kutsal günü kabul edilen kefaret gününe⁶ bir hazırlık mahiyetindedir. Zira herkesin günahları nispetinde akıbeti ve kade-riyle ilgili bütün bilgilerin yazıldığı defterler "hüküm günü" olarak da isimlendirilen *Yom Kippur'* da mühürlenmektedir. Dolayısıyla bu on günlük dö-nemde kişinin tövbe, dua vd. uygulamalarla ortaya koyacağı iyi ameller Tan-rının takdirini değiştirme fonksiyonuna sahiptir.⁷

Bu amaçla *Roş ha-Şana'* da yerine getirilen *taşlih* töreninden sonra bir diğer kefaret ritüeli de *Yom Kippur* arifesinde icra edilen *kapparot* uygulamasıdır. Günahlardan arınma bağlamında birbiriyle ilişkili görülen bu iki gelenek tar-tışmalar eşliğinde geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Bu muay-yen dönem içerisinde şofar üflemek ve yakmalık sunu kutsal kitaba dayanan⁸ önemli ritüeller olarak görülürken *kapparot* ve *taşlih* Yahudiliğe sonradan ve farklı kaynaklardan giren batıl uygulamalar olarak addedilmiştir. Yalnız bu iki uygulamanın modern dönemlerde Yahudi toplumundaki yansımaları farklılık arz etmektedir. Şöyle ki *taşlih* töreni günümüzde reformist hareketin de⁹ içinde olduğu farklı Yahudi gruplar¹⁰ tarafından benimsenip farklı şekil-lerde ve kısmen festival havasında yerine getirilirken, sınırlı bir kesim tara-fından icra edilen *kapparot* ritüeline icra usul ve vasıtaları bakımından Yahu-dilik içinden ve dışından eleştiri ve müdahaleler, hatta bazı bölgesel mahke-meler tarafından hukuki yasak ya da sınırlamalar getirilmektedir. Ayrıca bazı rabbiler tarafından *kapparotun* tavuk ya da horoz yerine para ile yapılması ve paranın da sadaka olarak fakirlere verilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu durum ise zamanın ruhunu; yani kansız olan ya da göze batmayan bir ritüelin tartışma konusu yapılmaktan çıkabileceğini hatta *taşlih* örneğinde olduğu gibi

3 Lev. 23:28.

4 Lev. 23:24.

5 Daniel Sperber, "Rosh Ha'shana", *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*, ed. Haya Bar-Itzhak (Armonk: M. E. Sharpe, 2013), 452.

6 Lev. 23:27.

7 Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 295.

8 Lev. 23:23-26.

9 Reform Judaism (RJ), "Tashlich: Into the Deep" (Erişim 12 Nisan 2021).

10 Sharona Levy, "Feminism, Modern Judaism and", *Encyclopedia of Modern Jewish Culture*, ed. Glenda Abramson (London: Routledge, 2006), 452.

benimsenebileceğini ve tartışmanın esastan ziyade şekli unsurlara bağlı olduğu gibi bir düşünceyi de akla getirmektedir.

Kapparot uygulaması önemsiz gibi görünmesine rağmen aslında Yahudi inanç ve uygulamalarının tarihsel gelişimi, değişim ve dönüşümü hususunda önemli bilgiler vermektedir. *Kapparot* ritüelinin teolojik ve tarihsel kökenleri hakkında en detaylı bilgileri bize sunan Jacob Zallel Lauterbach'ın özellikle *Rabbinic Essays* adlı eserinde bu değişim ve dönüşüm detaylı bir şekilde ortaya konulmuş ve analitik yorumlarla etraflıca işlenmiştir. Mezkûr bu çalışma aynı zamanda bizim makalemizin de omurgasını oluşturmaktadır.

1. Kapparot: Anlamı, Amacı ve İcrası

Kapparot, İbranice *kapparah* (kefaret) kelimesinin çoğulu olup kişinin günahlarının sembolik olarak tavuk ya da horoz cinsinden bir kümes hayvanına yüklenmesi geleneğidir. Bu tören *haredi* olarak nitelendirilen çevrelerce genellikle *Roş ha-Şana*'yı takip eden dokuzuncu günde, yani *Yom Kippur* arifesinde, bazı Yahudi gruplar tarafından *Roş ha-Şana* arifesinde ya da Çardaklar Bayramının yedinci günü *Oşana Raba*'da yerine getirilmektedir.¹¹

Kapparot ayini, Mezmurlar¹² ve Eyüp¹³ kitaplarından belirli bölümlerin okunmasıyla başlar. Ardından bu benim bedelim (halifati), benim temsili sunum (temurati), benim kefaretimdir (kapparati). Bu horoz (ya da tavuk) ölümlü yüzleşecek, ancak ben uzun ve iyi bir hayata, selamete kavuşacağım ifadesini söyler ve eş zamanlı olarak beyaz bir horoz (erkek için) ya da tavuk (kadın için)¹⁴ kendisi için adanan kişinin başı üzerinde saat yönünün tersine üç kez döndürüldükten sonra ehil bir kesici (şohet) tarafından kesilir. Bağır-sak vb. iç organları kuşların yemesi için çatılara atılan¹⁵ bu hayvanların etinin

11 Avigdor Dagan, "Kapparot", *Encyclopaedia Judaica*, ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum (Detroit: Macmillan Reference USA, 2007), 11/781-2.

12 "Zincire vurulmuş, acıyla kıvranan tutsaklar, Karanlıkta, zifiri karanlıkta oturmuştu. Çıkardı karanlıktan, zifiri karanlıktan, Kopardı zincirlerini. Cezalarını buldu aptallar, Suçları, isyanları yüzünden. İğrenir olmuşlardı bütün yemeklerden, Ölümün kapılarına yaklaşmışlardı. O zaman sıkıntı içinde RAB'be yakardılar, RAB kurtardı onları dertlerinden. Sözüünü gönderip iyileştirdi onları, Kurtardı ölüm çukurundan". Mez. 107:10, 14, 17:21.

13 "Yine de insana doğruyu bildirmek için yanında bir melek, bin melekten biri Arabulucu olarak bulunursa, Ona lütfeder de, 'Onu ölüm çukuruna inmekten kurtar, ben fideyi buldum' derse". Eyü. 33:23-24.

14 *Kapparot* hayvanının beyaz renkte olması Yşa. 1:18'de geçen "... Günahlarınız sizi kana boyamış bile olsa kar gibi ak pak olacaksınız..." ifadesine istinaden bir gelenek halini almıştır.

15 Asher ben Jehiel (Aşeri, 1259-1328) Talmud'un Hullin 95b üzerine yaptığı yorumunda da eski *kapparot* geleneğinin bir parçası olarak kurban edilen horozun bağırsaklarının çatılara atıldığından bahseder. İlerleyen kısımlarda daha detaylı olarak vereceğimiz gibi, çeşitli su kaynakları yanında evlerin çatılarının da şeytanların ya da kötü ruhların yaşadığı yerler olduğuna inanılmıştır. Joshua Trachtenberg, *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004), 164; Israel Drazin, *Maimonides: The Exceptional Mind* (Jerusalem: Gefen Publishing House, 2008), 200.

ihtiyaç sahiplerine verilmesi âdettendir. Evdeki her erkek birey için bir horoz, kadın için ise tavuğun kullanıldığı¹⁶ kapparot ritüelinde bu hayvanların kişinin günahlarından ötürü başına gelmesi muhtemel felaket ve musibetleri yüklediğine inanılmaktadır. Aynı zamanda bu ritüel Tanrının Yom Kippurda o kişinin lehine iyi bir hüküm vermesini/yazmasını teminat altına alma amacına matuftur. Zira bazıları törenin başlangıcında bir can için bir can (nefesh taht nefesh) ifadesini söylerler. Bununla eğer o kişinin Yom Kippur'da ölmesine hükmedilecekse kesilecek bu hayvanın onun yerini alması kastedilir. Öte yandan halifati, temurati ve kapparati ifadelerinin söylenmesindeki amaç bu ifadelerin ilk harflerinin "tüm canlılara hayatı paylaştıran" yaşam meleşği HaTaKh'ı oluşturmasıdır. Ancak bazı rabbiler tavuk yerine, tavuğun fiyatına eşdeğerde bir paranın fakirlere verilmesiyle de bu görevin yerine getirileceğini söylemektedirler.¹⁷

Para ile yapılan uygulamada daha ziyade sadaka (*tzedakah*) ile ilişkilendirilmekte ve bu yardım faaliyeti kişinin esenliği için bir teminat olarak görülmektedir. Bu uygulamada da tavuk ile icra edilen törendekine benzer ifadeler yer alır. Bir miktar para küçük bir bez parçasına sarılarak kişinin başı üzerinde döndürülür ve *bu benim yerimdir. Bu benim bedelim, benim kefaretim olabilir. Bu para sadakaya gidecek böylece ben de iyi ve uzun bir hayata, selamete erişebilirim* sözleri okunur.¹⁸

Yukarıda geçen uygulama ve ifadeler kişinin kendisi için yerine getirdiği *kapparot* ritüeli içindir. Bunun yanında kişi bu ayın için bir başkasını vekil tayin edebilir. Bu durumda ayını icra etmesi için vekil tayin edilen kişi horozu iyice kavrayarak elini hayvanın başına koyar. Ardından elini horozun başından çekerek kendisi için kefaret sunulan kişinin başına koyar ve *bu horoz bu kişinin yerine olacak; bu horoz bu kişinin yerini tutacak, bu horoz bu kişi için kefaret olacak (ya da bu kişi bu horoz vasıtasıyla günahlarından kurtulmuş olacak)* ifadelerini söyler. Ardından horozu yerine geçirilen kişinin başı etrafında çevirirken *bir can için bir can* der ve bunu yedi kez yapar. Daha sonra *sen, falanca, falanca-*

16 Eğer kadın hamile ise iki tavuk ve bir horoz kullanılır. Tavuğun birisi kendisi için, diğer tavuk ve horoz ise cinsiyeti belli olmayan muhtemel erkek veya kız çocuk içindir. Geçmiş dönemlerde tavuk veya horoz bulunamadığında kaz veya balık dahil diğer hayvanlar *kapparot* ritüelinde kullanılmıştır. Alfred J. Kolatch, *The Jewish Book of Why* (New York: Jonathan David Publishers, 1981), 239.

17 Trachtenberg, *Jewish Magic and Superstition*, 164-5; Jacob Z. Lauterbach, *Rabbinic Essays* (Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1951), 354; J. Lauterbach, *Studies in Jewish Law, Custom and Folklore* (New York: Ktav Publishing House, 1970), 133; Macy Nulman, *The Encyclopedia of Jewish Prayer: Ashkenazic and Sephardic Rites* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 1993), 95; Lesli Koppelman Ross, *Celebrate!: The Complete Jewish Holidays Handbook* (Northvale: Jason Aronson Inc., 1994), 201.

18 Rabbi Leonard Gordon vd. *Mahzor Lev Shalem for Rosh Hashanah and Yom Kippur* (New York: The Rabbinical Assembly, 2019), 199.

nın oğlu, hayata katılacaksın ve ölmeyeceksin diyerek bunu üç kez yapar. Ardından yerine bedel sunulan kişi (bir tür kurbanlık hayvan üzerine elin konulması ritüeli olarak) elini horozun başı üzerine koyar, ayini gerçekleştiren kişi de elini horozun üzerine koyar ve belirli kurallar çerçevesinde hemen onu keser.¹⁹

2. Kapparat Ritüelinin Kökenleri: Azazel, Günah Keçisi ve Taşlıh

Kapparat uygulamasının ne zaman, nerede ve nasıl başladığı kesin değildir. Zira bu uygulama Tevrat ve Talmud'da geçmemektedir. Yahudi Tanrı inancıyla açıkça çelişen, bazı hususlardan dolayı Talmud'un *kapparat* geleneğine yönelik herhangi bir bahis açmadığı ifade edilmiştir. Zira ilerleyen bölümlerde değineceğimiz gibi, günah keçisi ritüelinin yerine ikame edilen *taşlıh* uygulamasıyla ilişkilendirilen *kapparat* ritüelinde şeytanın Tanrısal bir konuma sahip olduğunu ima eden, onun Tanrının vereceği hüküm ve kararları etkileme gücüne işaret eden ifade ve uygulamalar bulunmaktadır ki bu durum Yahudi Tanrı tasavvuruna uymadığından rabbiler tarafından hiçbir şekilde kabul görmeyecektir. Ancak rabbiler, halk dindarlığı kabilinden dini ritüellere düşkün Yahudilerin, gelenekten tevarüs ettikleri inanç ve uygulamalarını değiştirebilme imkân ve ihtimallerini düşük gördüklerinden bir şekilde rabbani anlayışla uyumlu ve bu doğrultuda yorumlarda bulunmayı tercih etmişlerdir.²⁰

Yahudi dini literatüründe *kapparat* ritüeline dair ilk mülahazalar geonik dönemde (IX. yüzyıl ortaları) Babil'deki Sura akademisi gaonu²¹ Amram ben

19 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 356-7; Daniel Stökl Ben Ezra, *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity: The Day of Atonement from Second Temple Judaism to the Fifth Century* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 65-6.

20 Simcha Fishbane, "The Ritual of Kapparat", *The Jewish Journal of Sociology* 50 (2008), 69; Örneğin *Kapparat* ritüelinin kökeni noktasında ileri sürülen bazı iddialara göre bu uygulama pagan-putperest bir kaynaktan gelmiştir. Bazı müellifler ise Hristiyan etkisinin bir sonucu olduğunu ileri sürmüş hatta eski Pers dini ile de kıyaslama yoluna da gidilmiştir. Bu noktada dikkat çeken husus rabbani otoritelerin Yahudiliğe yabancı görülen bu geleneği bastırmak için belli bir çaba harcaması ancak başarılı olunamamasıdır. Dov Noy, "Folklore", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum (Detroit: Macmillan Reference USA, 2007), 111.

21 Gaon (çoğ. geonim) kelimesi İbranice "dahi" ya da "yüce kişi" anlamlarına gelir. Yahudi tarihinde geonim terimi genellikle Talmud'un tamamlanmasından (M.S. 200-550) sonraki yüzyıllarda ileri gelen din adamlarını (rabbi) ifade eder. Miladi VIII. yüzyıldan itibaren Babil'deki Sura ve Pumbedita akademilerinin liderleri gaon olarak isimlendirilmiştir. Liderliğin liyakatten ziyade genelde babadan oğula veya en yakın akrabaya aktarıldığı bu akademilerin liderleri Talmud'un en yetkili yorumcuları olarak görülmüşlerdir. Geonim Talmud yorum geleneğinde Tannaim ve Amoraimi takiben bir sonraki devreyi temsil etmişlerdir. Diasporanın yanı sıra Filistin Yahudiliği üzerinde muazzam bir etki ve otorite kazanan geonim, tüm Yahudiler tarafından kendilerine yöneltilen şer'i/hukuki (halakik) soruları responsa olarak

Şeşna (810-875)'nin responsalarında geçmektedir.²² Şeşna'ya cevaplaması için gönderilen soruda *Yom Kippur* arifesinde icra edilen törende horoz ya da tavuk kurbanının anlam ve önemi ve eğer amaç bir hayvan sunmaksa neden başka bir hayvan değil de horoz ya da tavuk sunulduğu sorulmaktadır. Şeşna, uygulamaya yönelik bir itiraz ya da ritüelin dini meşruiyetine dair şüpheleri akla getiren törenin ne amaçla yapıldığı sorusunu, bunun bilinmediği şeklinde geçiştirirken, neden özellikle horoz ya da tavuğun sunulduğu noktasında bazı muhtemel sebepler ileri sürmüştür. Peki *kapparot* uygulamasında amaç bu töreni icra eden kişinin bir bedel sunması ise neden başka bir hayvan değil de horoz sunulmaktadır? Bunun zor bir soru olduğunu belirten Şeşna iki sebebin horoz tercihinde etken olabileceğini ileri sürmüştür. Birincisi, horoz diğer hayvanlara nazaran genellikle evlerde bulunan ve kolaylıkla elde edilebilen, maliyet yönüyle de ucuz bir hayvandır. Şeşna bu gerekçeye ilaveten aslında Yahudi toplumunda alım gücü yüksek kişilerin bu ritüel için koç sunduğunu ve asıl olanın da İbrahim'in oğlu İshak'ın bedeli olarak sunduğu koç örneğinde olduğu gibi boynuzlu bir hayvan cinsinin tercih edilmesi gerektiğini, ancak bu konuda yerleşik, değişmeyen bir kuralın da olmadığını ve horoz takdiminin bir şekilde tercih edilen bir uygulama olarak kendisini gösterdiğini ifade etmiştir. Şeşna'ya göre ikinci muhtemel tercih sebebi ise horoz kelimesinin İbranice'de taşıdığı sesteş özelliğidir. Şöyle ki İbranice *geber/gever* kelimesi hem horoz hem de adam (kişi) anlamı taşımaktadır ve dolayısıyla *kapparot* ritüelinde kullanılan horoz bunu yerine getiren kişinin tam bir bedeli ya da karşılığı olmaktadır.²³

Ancak Şeşna bu ikame sunusunun asıl amacı noktasında ısrarla sessizliğini sürdürmüş ve bu sununun kime sunulduğunu, yani Tanrı'ya bir adak mı yoksa şeytana bir armağan mı olduğunu ve kişinin herhangi bir dini görevi yerine getirip getirmediğini açıkça belirtmemiştir. Bu sorulara net bir cevap verilmemesi *kapparot* ritüelinin sihir ve büyücülükle ilişkilendirilmesine ve aptalca bir batıl inanç olarak görülüp alay edilmesine sebep olmuştur. Hatta bu ritüele müsamaha gösteren ya da onaylayan bazı Filistin bölgesi gaonları bile bunun bir tür büyü olduğunu kabul etmişler, ancak iyi niyetli ve etkili bir büyü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zira Filistin bölgesinden Babil'deki bazı kişilere gönderildiği tahmin edilen responsalarda bu durum (*bu törenleri gerçekleştirdiğimiz için bize*) *güldünüz ve sihir uyguladığınızı ileri sürdünüz. Bu hal*

---

isimlendirilen mektuplar yazarak cevaplandırmışlardır. Yahudi tarihinde geonik dönem genellikle VII-XI. yüzyıllar arası kabul edilir. Sara E. Karash-Mitchell M. Hurvitz, "Geonim", *Encyclopedia of Judaism* (New York: Facts On File, 2006), 172.

22 Ancak *kapparot* ilk defa geonik dönemde zikredilmiş olsa da ortaya çıkma ve uygulanmasının daha da gerilere gittiği ileri sürülmüştür. Rabbi Şeşna da *kapparot* uygulamasından köklü bir gelenek olarak bahsetmiştir ki bu ifadeden hareketle *kapparot*'un Talmudik dönemlere kadar uzanan kadim bir uygulama olduğuna hükmedilmiştir. Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 355.

23 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 359-60.

ve hareketlerden ritüelle alay eden ve bunu bir sihir eylemi olarak gören bazı insanlar olduğunu görüyoruz. Ancak biz onu iyi bir niyetle yapıyoruz şeklinde savunulmaya çalışılmıştır.²⁴

Kapparatun kökeni konusuna gelince, onun Yahudilik dışı bir kaynaktan ziyade Yahudiliğin kendi iç dinamiklerinin etkisiyle ortaya çıktığı görüşü hakimdir. Örneğin Lauterbach, Nahmanides ve Raşi'nin öğrencisi Vitri'ye de atfla *kapparatun* aslında Tevrat'ta geçen²⁵ ve mabedin ayakta olduğu dönemlerde icra edilen günah keçisi ritüelinin bir canlandırılması olduğunu iddia eder.²⁶ Bu ritüel de aynen *Azazel*'e gönderilen keçi gibi şeytana bir kurban sunusu, bir yatıştırma ayini ve bir anlamda şeytana teklif edilen bir tür fidye veya rüşvettir. Bu sayede şeytan avı veya düşmanı olarak gördüğü insanlara yönelik düşmanca tutumundan vazgeçirilerek onun dostluğu kazanılmış oluyordu. Buna göre *kapparat* uygulaması kadim bir dini anlayışa; Yahudi literatüründe de ifadesini bulan, *Azazel*'in daha önceden meleklerin başı olduğu, İsrailoğullarını suçladığı ve *Yom Kippur*'da Tanrı'ya İsrailoğullarının günahlarını affetmeyip onları helak etmesini salık verdiği şeklindeki inanıştır.²⁷

Bu durumda Tevrat'ta ifadesini bulan ve mabedin ortadan kalkmasıyla askıya alınan *Azazel* ve günah keçisi ayini ile bunun yeniden canlandırılması ve/veya bunun yerine bir ikame mesabesindeki *kapparat* ve *taşlih* uygulamaları arasındaki benzerlikler üzerinde duralım.

2.1. Azazel ve Günah Keçisi

Yahudi literatüründe *Azazel*'in ne ifade ettiği noktasında net bir tanımlama yoktur. Genellikle *Azazel* mabedin ayakta olduğu zamanlarda icra edilen *Yom Kippur* töreninde günah keçisinin gönderildiği kayalık ve uçurumlardan oluşan yerin adı (Saadia Gaon ve Raşi bu görüştedir)²⁸ ya da bu keçinin gönderildiği doğaüstü kuvvet olarak tanımlanmaktadır. İbn Ezra ve Nahmanides ise *Azazel*'in bu gönderilen keçinin adı olduğunu belirtmişlerdir ki bu görüş Talmud'da Rabbi Yişmael ekölü²⁹ tarafından da dile getirilir. Buna göre *Azazel*

24 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 361.

25 Lev. 16:7-10.

26 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 362.

27 Lauterbach, *Studies in Jewish Law, Custom and Folklore*, 138; Bernard Jacob Bamberger, *Fallen Angels: Soldiers of Satan's Realm* (Philadelphia: Jewish Publication Society, 2006), 187; (krş. Eyü. 1:9-12, 2:4-6) Şeytan burada Tanrı'yla Eyüp hakkında polemige girmekte, Tanrı'nın Eyüp'ün iyi bir kul olduğu söylemine karşı Şeytan onun denenmesi için başına türlü bela ve musibetler göndermesini istemekte, Tanrı da bu iş için Şeytana görev vermektedir.

28 Bamberger, *Fallen Angels*, 154.

29 Yahudi din geleneğinde II. Mabedin miladi 70 yılında Romalılar tarafından ortadan kaldırılmasıyla birlikte kurban başta olmak üzere mabet merkezli ibadet ve uygulamaların yerini Kutsal Kitap çalışmaları almış ve muhtelif ekoller doğmuştur. Farklı bakış açıları ve yorum metotlarıyla Tevrat çalışmalarında bulunan bu ekoller hem Tanrı, vahiy, ahiret gibi temel

keçinin adıdır, çünkü o düşmüş melekler olan *uzza* ve *azael*'in işlediği günahların cezasını çekmektedir. Yine *Azazel*'in soyut bir isim, Tanrı Yahve'nin mutlak saflığının tam karşısında yer alan soyut bir safsızlığın/kirliliğin ifadesi veya çok farklı anlamlar ihtiva eden muğlak bir kavram olduğu da ifade edilir.³⁰ Buradaki amaç keçinin İsrailoğullarının günahlarını çöle götürmesi, insanları günahattan beri hale getirip arındırmasıdır. Bu durum bu ritüelin neden *Yom Kippur*'da icra edildiğini de açıklamaktadır. Keçinin İsrailoğullarının günahlarını yüklenmesi düşüncesi Babil (ya da İskenderiye) Yahudileri ile ilişkili olarak Mişna'da ayrıntılı bir şekilde geçmektedir. Babil'li Yahudiler keçiden bir tutam kıl koparıp iki kere "günahlarımızı yüklen ve git/kaybol" şeklinde bağırdılar. Bu ifade "toplumun günahları pek çok ve bunlar onun üzerinde olduğu halde bu keçi neden hala burada bekliyor" anlamına geliyordu. Günahlar keçiye yüklendikten sonra hayvana kırmızı bir kurdele bağlanır ve özel bir törenle *Azazel*'e gönderilirdi. O günlerde orada hazır bulunanlar, günahlarının affedildiğinin bir işareti olarak kırmızı kurdelenin beyaza dönmelerini endişeli gözlerle beklerlerdi.³¹ Tevrat'ta geçtiği şekliyle³² aslında *Azazel*'e gönderilen keçi boğazlanmadığından -en azından boğazlanıp boğazlanmadığına dair bir kesinlik yoktur- dolayı bir kurban sunusu değildir.³³ Öte yandan

---

inanç esaslarında hem de Yahudi şeriat ve muamelat konularında Talmudik ve Midraşik geniş bir külliyat ortaya koyan Rabbani Yahudiliğin temellerini oluşturmaktadırlar. M.Ö. I. yüzyılda Hillel ve Şammai ile başlayan bu süreç M.S. I ve II. yüzyıllarda Rabbi Yişmael ve Rabbi Akiva ile sonraki dönem takipçileri ile devam ettirilmiştir. Bu konuyla alakalı olarak bkz. Ömer Faruk Araz, "Rabbâni Yahudiliğin Temellerini Oluşturan Hillel ve Şammai'nin Hayatı ve Ekolleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2017), 1049-69; "Rabbani Yahudiliğin Teşekkülü: Rabbi Yişmael ve Rabbi Akiva Ekolleri", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 3/1 (2019), 185-202.

30 Düşmüş meleklerle alakalı olarak en erken kayıtlardan birisi de Enoh'un Kitabı'nda bulunur. Tevrat'taki (Yar. 6:1-3) anlatıya benzer şekilde Enoh'un Kitabı'nda *Azazel* (Asael) insan kızlarını arzulayan meleklerin liderlerinden birisidir. (7:1-14) *Azazel* insanlara kılıç kalkan gibi aletler yapmayı, metal ve değerli taş işlemeciliğini ve kullanımını öğretmiştir. Diğer melekler de insanlara büyüçülük, ay ve güneşin bilgisi vb. farklı alanlarda bilgiler öğretmişler ve bu sayede insanlar arasında kötülük ve ahlaksızlık yaygınlaşmış, (8:11) Bunun üzerine melekler Mikail, Cebail, Rafael, Suryal, Uriel dünyadaki bu kötülükleri görüp Tanrı'ya şikâyetle bulundular. (9) Tanrı'da bir tufanla dünya üzerindeki her şeyi yok edeceğini bildirdikten sonra dünyadaki tüm kötülük ve ahlaksızlıklardan *Azazel*'i sorumlu tutarak bütün günahı ona yüklemiş, Rafael'e de *Azazel*'in elini ayağını bağlayarak onu Dudael'deki bir çöle bırakmasını ve karanlığa hapsedmesini emretmiştir. (10:4-12) *The Book of Enoch* (Start Publishing LLC, 2013)

31 Mişna, Yoma 6:4.

32 "Harun boğayı kendisi için günah sunusu olarak sunacak: Böylece kendisinin ve ailesinin günahlarını bağışlatacak. Sonra iki tekeyi alıp RAB'bin huzuruna, Buluşma Çadırı'nın giriş bölümüne götürecektir. İki kişi üzerine kura çekecek. Biri RAB için, biri *Azazel* için. Harun kurada RAB'be düşen tekeyi getirip günah sunusu olarak sunacak. *Azazel*'e düşen tekeyi ise halkın günahlarını bağışlatmak için canlı olarak RAB'be sunacak. Onu çöle salıp *Azazel*'e gönderecek". Lev. 16:8-10.

33 Paul Carus'a göre ise *Azazel* gönderilen keçi ritüeli İsrailoğullarının Yahve inancının belli bir saflığa erişmesinden önce her iki ilkenin de eşit şekilde kabul edildiği bir düalizmden yeni

bu iki keçi örneği, Tanrının Musa'ya bildirdiği, cüzzamlı kişinin arınma ritüelinde kullanılan iki kuş rivayetine³⁴, kuşlardan birinin kesilip diğnerinin salıverilmesine de benzetilmektedir.³⁵

Tekrar Lauterbach'ın ileri sürdüğü iddiaya dönecek olursak *kapparot* töreninin amacı mabet zamanlarında uygulandığı şekliyle özelde *Azazel* genelde şeytan veya iblislere kurban sunarak onlara rüşvet verme ya da onları hoşnut ederek ayartma inancının yeniden canlandırılması veya temsiliydi. Buna göre bazı Yahudiler eski zamanlardaki *Azazel*'e kurban göndermenin birebir temsili için *kapparot* töreninde bir keçi kullanmışlardır. Keçinin de özellikle bir şekilde şeytana benzediğine inanıldığından ve *sa'ir* (keçi/teke) kelimesinin İbranice şeytanlar için kullanılan bir isim olmasından dolayı seçilmiştir.³⁶

Burada *Azazel*'e keçi sunma töreninin bu temsiline bazı itirazlar yöneltilmiştir. Çünkü özellikle keçi sunumu *kapparot* töreninin tek amacının şeytana

---

çıktıklarını gösterir. Başlangıçta eski Mısır'ın çöl Tanrısı Set'e benzer özelliklere sahip (çöl Tanrısı) *Azazel* güçlü Tanrı olmaktan çıktı eski gücünün gölgesi haline geldi. Sonrasında keçi ona kurban sunusu olarak değil günah sunusu olarak sunuldu ve *Azazel*'e yapılan ibadet zamanla onun sadece tanınmasına dönüştü. *Azazel*'in konumundaki bu düşüş şeytanı ortaya çıkardı ve bir kötülük Tanrısına olan inancın yerini de tüm kötü iblislere olan inanç aldı. Paul Carus, *The History of the Devil and the Idea of Evil from the Earliest Times to Present Day* (La Salle: Open Court Publishing, ts.), 65. vd.

34 "RAB Musa'ya şöyle dedi: Deri hastasının temiz kılınacağı gün şu yasa geçerlidir: Hasta kâhine götürülecek. Kâhin hastaya ordugahın dışında bakacak. Hastalık iyileşmişse, pak kılınacak kişi için iki temiz, canlı kuş, sedir ağacı, kırmızı iplik ve mercanköşkotu getirilmesini buyuracak. Kâhinin buyruğuyla kuşlardan biri toprak bir kapta, akarsuyun üzerinde kesilecek. Sonra kâhin canlı kuşu, sedir ağacını, kırmızı ipliği ve mercanköşk otunu akarsuyun üzerinde kesilen kuşun kanına batıracak ve pak kılınacak kişinin üzerine yedi kez serpecek, onu temiz ilan edip canlı kuşu kıra salacak". Lev. 14:4-7.

35 Diğer taraftan keçi ritüelini antik dünyanın çeşitli gelenekleriyle karşılaştırma çabaları olmuştur. Örneğin Babil'de, *Akitu* (Yeni Yıl) bayramında *Ereşkigal*'e bir insan yerine (puh) bir keçi vermek adeti vardı. Asur'da ise yemeden içmeden kesilmiş bir adamın tedavisi için yazılmış Akad'ca büyüsel formülde hastanın yatağına bir keçi bağlanması tavsiye edilmiş ve böylelikle rahatsızlığın keçiye geçeceği ön görülmüştür. Ertesi sabah da bu keçi bulunduğu yerden alınarak çöle götürülüp başı kesilir, eti pişirildikten sonra muhtemelen iblislere bir takdime olarak bal ve yağ ile bir kuyuya konulurdu. Hititler de toplumda veba hastalığı patlak verdiğinde salgını taşınması için düşman topraklarına bir keçi gönderirlerdi. Bu keçinin başına da mabet döneminde Yahudilerin *Azazel*'e gönderilen keçiye bağladıkları kızıl yün ipliği (Yoma 4:2) benzer şekilde renkli yünden yapılmış taç gibi bir başlık iliştilirdi. Helenistik dünyada da benzer ritüeller vardı. Ancak burada "günah keçisi" olarak bir hayvan değil insan seçilmekteydi. Bazı yerlerde bu ritüeller zor zamanlarda, bazılarında ise yılın belirli zamanlarında yapılırdı. Ancak Helenistik dünyada icra edilen törende dikkat çeken husus günah keçisinin öldürülmesi değil, şehir dışına gönderilmesi, hatta bazı yerlerde öldürülmemesiydi. Shmuel Ahituv, "Azazel", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum (Detroit: Macmillan Reference USA, 2007), 763-4; Pinker Aron, "A Goat to Go to Azazel", *The Journal of Hebrew Scriptures* 2 (2007), 3-14; Ida Zatelli, "The Origin of the Biblical Scapegoat Ritual: The Evidence of Two Eblaite Texts", *Vetus Testamentum* 48 (1998), 260.

36 Yşa. 34:14; Lev. 17:7.

kurban sunusu olduğunu açık bir şekilde göstermekteydi. Bu çekince den dolayı halk koç kullanmaya başlamış ancak bu uygulama da İshak'ın teslimiyetini andırdığı için bazı çekinceler oluşmuştur. Şeşna da responsasında açıkça *kapparot* ritüelinde kullanılan hayvanın koç olmaması gerektiğini, bunun tek başına İshak'ın teslimiyetini ya da fedakarlığını andırdığını belirtmiştir. Lauterbach ise burada asıl amacın Şeytan'a rüşvet teklif ederek onu yatıştırmak olduğunu, rüşvet ne kadar pahalı olursa o kadar etkili olacağı anlayışından hareketle de insanların pahalı bir hayvan arayışı içerisinde bulduklarını iddia etmektedir. Aslında ritüelde kullanılacak ve şeytan için de makul bir sunu Tesniye 21'de geçen düve de olabilirdi, ancak en nihayetinde horoz bu ritüel için tercih edilen hayvan olmuştur. Horozun tercihe şayan bir kefarete ya da sunu olarak öne çıkmasına gelince horoz, rabbani yasaya göre sunakta adak olarak kabul edilmeyen bir hayvan türüydü. Aynı zamanda horozun şeytan için boynuzlu hayvan eşdeğerinde makul ve etkin bir sunu olduğu düşünülmüştür. Zira horozun şeytan ya da ibislere benzerliği vardır ki iblislerin ayakları horozun ayakları gibidir. Rabbi Şeşna da horoz kullanımını önermiş ve boynuzlu bir hayvan kadar pahalı olmasa da onun kadar hatta ondan daha etkili olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanında yukarı da ifade ettiğimiz gibi *gever/geber* kelimesi hem horoz hem de adam (kişi) anlamına gelmekteydi ve bunu sunan kişinin tam bir bedeli, karşılığı olmaktadır. Horoz seçiminin nedenine dair bu tür bir yorum getirmesine rağmen Şeşna, kurbanın şeytan için olduğunu açıkça belirtmekten kaçınmıştır. Ne var ki kurban takdimesinde bulunan veya yerine kurban edilecek kişinin töreni bizzat kendisinin yapmaması, din adamı gibi bir aracının töreni gerçekleştirebilmesi, bu din adamının da tıpkı eski dönemlerde başkâhinin ellerini *Azazel'e* gönderilecek keçinin üzerine koyması (*s'mikhah*) ve onun üzerine itiraflar yapması gibi elini horozun başına koyup dua etmesi *kapparot* uygulamasının şeytana yönelik ve eski günah keçisi ayininin temsili olduğunun açık delili sayılmaktadır. Bunun yanında Rabbi Moses ben Nachman (Nahmanides) (1194–1270) *kapparot* ritüelinin tek başına bir Tanrısal varlık olmayıp Rabbe tabi bir varlık olan şeytana etkilemek için yapıldığı ifade etmiştir.³⁷

Törenin yapılacağı gün ile ilgili olarak ise hem teolojik inançlar hem de rabbani yasalar çerçevesinde zaman içinde bazı değişiklikler yapılmıştır. Rabbilerin batıl inançlara karşı çıkışlarında ise her zaman bazı tuhaf tavırlar söz konusu olmuştur. Şöyle ki onlar öncelikle batıl inançlara en başından karşıdılar ve onları bastırmaya çalışmışlardır. Ancak astroloji, rüya yorumları ve falcılık, sihir ve büyü gibi inanç ve uygulamalara karşı duruşlarının yararsızlığını ve insanları belirli bir değer kazanmış batıl inanç ve uygulamalarından vazgeçiremediklerini fark ettiklerinde bu süper inatçı uygulama-

37 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 365 vd; Fishbane, "The Ritual of Kapparot", 69.

maları görmezden gelmişler ya da bunlara herhangi bir müdahalede bulunmamışlardır.³⁸ Özetlemek gerekirse *kapparot* uygulaması, şeytana veya *Azazel*'e kurban sunma geleneğinin bir taklidini oluşturmaktaydı. Öyleyse tutarlı olmak bakımından bu törenin gerçekleştirilmesi için uygun zaman da *Azazel*'e kurban sunulduğu gün olan *Yom Kippur* olmalıydı. Ama burada *halaka* duruma müdahale etmiştir. *Yom Kippur*da Kudüs'teki Tapınak dışında herhangi bir iş yapmak yasaktı. Dolayısıyla bu kutsal günde bu tören yapılamazdı. Bu nedenle tören Kefaret Günü'nden bir önceki güne kaydırılmıştır.³⁹

2.2. Taşlıh Töreni

Taşlıh töreni hali hazırda uygulandığı biçimiyle *Roş ha-Şana*'nın ilk günü öğleden sonra (*minkhah*) özellikle içerisinde balık bulunan bir nehir ya da su birikintisi yanında dua ve ilahilerin, özellikle de Tanah'dan Mika 7:19 bölümünün⁴⁰ okunarak sembolik olarak günahların suya (taşlıh; İbr. Atmak, kurtulmak) atılmasıdır. Günümüzdeki uygulanma biçiminin XIII. yüzyıl civarında ortaya çıktığı, batıl bir inanç olduğu gerekçesiyle rabbilerin tüm karşı çıkışlarına rağmen günümüze kadar ulaştığı ifade edilmiştir. *Taşlıh* töreninde günahların sembolik olarak suya atılması için genellikle ekmek kırıntıları kullanılırken bazı Yahudiler ise kendilerini suya atarak günahlarından arındıklarını düşünmüştür.⁴¹ *Taşlıh* uygulamasına dair en erken kayıt Rabbi Yaakov Moelin (1365-1427, Almanya)'in yazılarında görülür. Moelin *Roş ha-Şana* yemeğinden sonra insanların günahlarını atmak için göl ya da nehir kıyısına gittiklerini belirtmiştir. Moelin'e göre bu ritüel İshak'ın teslimiyeti (Akedat Yitshak) anısına kutlanmaktadır. Anlatıya göre İbrahim İshak'ı kurban etmek üzere Moriya tepesine doğru yola koyulduğunda şeytan önlerinde bir nehir halini alarak onu bu işten engellemeye çalışmıştır. Boynuna kadar ulaşan suya rağmen İbrahim bu işten vazgeçmemiş ve *kurtar beni, ey Tanrı, sular boynuma ulaştı*.⁴² şeklinde Tanrıya yakarınca Tanrı nehri kurutmuştur. Bazı Yahudi alimlere göre bu olay *Roş ha-Şana*'da meydana gelmiştir ve *taşlıh* töreni İbrahim'in fedakarlığını hatırlama ve ona öykünerek Tanrının Yahudi topluluğunu bağışlamasını istemektir.⁴³

Orta çağın önemli teolog ve Talmud alimi Raşi (1040–1105, Fransa) ise Talmud'un Şabat (81b) bölümüne yaptığı yorumunda geonik dönem boyunca *taşlıh* töreninin öncüsü olarak kabul edilebilecek ve *kapparot* ritüeline çok benzer ek bir uygulamadan bahseder. Buna göre *Roş ha-Şana*'dan yaklaşık iki

38 Noy, "Folklore", *Encyclopaedia Judaica*, 111; Trachtenberg, *Jewish Magic and Superstition*, xxviii;

39 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 367.

40 "Bize yine acıyacaksın, çiğneyeceksin suçlarımızı ayak altında. Bütün günahlarımızı denizin dibine atacaksın". Mik. 7:19.

41 Ross, *Celebrate!*, 168.

42 Mez. 69:1

43 Ari Z. Zivotofsky, "What's the Truth about ... Tashlich?", *Jewish Action* (Fall 2007), 62.

veya üç hafta önce evdeki her genç erkek veya kız için, palmiye ağacının yapraklarından *propitio* (ya da *parpisa*) adını verdikleri bir sepet yaparlar. İçini toprak ve gübre ile doldurduktan sonra fasulye veya bezelye ekerler. *Roş ha-Şana'*dan önceki gün herkes sepetini alır ve yedi kez başının etrafında çevirerek *bu benim ikamem, benim bedelim, bu yerime geçecek* dedikten sonra sepeti kefaretle amacıyla nehre atarlar. *Yom Kippur* öncesinde icra edilen bu uygulamayla kişinin günahlarının tomurcuklanan filize geçtiğine inanılırdı. Bu törende de *kapparot* uygulamasıyla örtüşen ortak unsurlar göze çarpmaktadır. Öncelikle elde tutulan sepetin başın etrafında döndürülmesi ve bir bedel olarak sunulması *kapparota* benzemektedir. Öte yandan zamanlamasının da *Roş ha-Şana'*dan önce olması ve filizin kefaretle olarak nehre atılması bu tür törenlerin her zaman kümes hayvanlarıyla yapılmadığını da göstermektedir.⁴⁴

Lauterbach'a göre bu uygulamanın altında yatan ana düşünce, böyle bir yerde okunan dua ve yakarışların Tanrı tarafından başka yerlerde okunanlardan daha iyi işitileceği inancı, yani özellikle dua ve niyaz için su ve suya yakın bir yerin yeryüzündeki herhangi bir yerden daha uygun bir yer olduğudur. Zira Tanrının veya meleklerinden birinin her daim suyun yakınlarında bulunması bundan dolayı da onlara orada daha kolay ulaşılabilme imkânı vardır. Başka bir deyişle, bizatihi Tanrı veya bazı Tanrısal varlıklar kendilerini su içinde veya suyun yakınında bir yerlerde göstermektedirler. Bu düşünce kadim İbranilerle başlamış ve zaman içerisinde farklı biçimlerde yorumlanarak Yahudi düşüncesinde belli bir yer edinmiştir.⁴⁵ Buna göre Tevrat'ta ifade edilen, göğün ve yerin yaratılması esnasında *Tanrı'nın ruhunun suların yüzünde hareket etmesi*⁴⁶ Yahudi düşüncesinde tüm zamanlar boyunca bilinçli veya bilinçsiz olarak yer etmiştir. Buna göre Tanrı ilk hareket ettiği yeri asla tamamen terk etmemiş, onun ruhu suyun üzerinde veya çevresinde dolaşmaya devam etmiştir. Su ve suyun yakınındaki yer o zamandan itibaren Tanrı'nın tercih ettiği uğrak yeri olmuş, seçtiği kişileri burada kabul etmiş, kendisini peygamberlere burada tanıtmıştır. Dolayısıyla Yahudiler arasında her daim yaşayan bu inanca göre Tanrı kendisine takdim edilen sunuları burada kabul eder, dua ve yakarışlara burada olumlu karşılıklar verebilir. Yahudi kutsal literatürü de kutsal kuyulara, bir nehir veya suyun yakınlarında vuku bulan olaylara, kuyular üzerine veya suyun yakınına inşa edilmiş mabetlere atıflarda bulunur. Örneğin Rabbin meleği Hacer (Hagar) ile *beer-lahai-roi*, yani *beni gören hayat*

44 Trachtenberg, *Jewish Magic and Superstition*, 163; Lauterbach, *Studies in Jewish Law, Custom and Folklore*, 138; Abraham P. Bloch, *The Biblical and Historical Background of Jewish Customs and Ceremonies* (New York: Ktav Publishing House, 1980), 159-160; *Taşlih* ile *kapparot* uygulaması arasında mahiyet benzerliği açıktır. Girişte de belirtildiği gibi hangisinin daha önce başladığı bilinmese de çalışmamızda *taşlih* uygulamasını *kapparotun* kökeni kısmında vermeyi uygun gördüm.

45 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 212.

46 Yar. 1:2

sahibinin kuyusu olarak adlandırılan bir su kuyusunun başında karşılaşmıştır (Yar. 16:7) ki bu kuyu muhtemelen insanların Tanrı'ya ulaşmak ve ona dua etmek için geldiği kutsal bir yerdi ve Hacer'in de melekle orada karşılaşması tesadüf değildi. Benzer şekilde İbrahim ile Abimelek'in antlaşma yaptığı ve bir ilgin ağacı dikerek Tanrı'nın ismini andığı Beer-şeba'daki kuyu ile (Yar. 21:29-34) Süleyman'ın mesh edildiği Gihon kuyusu da (1Kr. 1:33-4) kutsal bir kuyu idi. Hezekiel vahyini Kildan ülkesinde Kevar (Kebars) ırmağı kıyısında almış (Hez. 1:3) ve yine Hezekiel gördüğü vizyonda tapınağın altından akan ırmaklardan bahsetmiştir (Hez. 47:1-12). Ezra da Babil'den güvenli bir dönüş için Ahava ırmağı yanında beraberindekilere oruç tutulmasını emretmiş ve orada Tanrıya yakarmışlar Tanrı da onların bu niyazına karşılık vermiştir (Ezra 8:21). Babil sürgününden Kudüs'e dönünce de ilk toplantıları Su Kapısı'nın önündeki geniş alanda olmuş ve yine burada Ezra toplanan kalabalığa Tevrat'ı okumuştur (Neh. 8:1-3, Ezr. 10:9). Babil'de Daniel ve arkadaşları muhtemelen dua ve ibadet için Dicle nehrinin kıyısında toplanmışlar ve Daniel'e orada Tanrının meleği görünmüştür (Dan. 10:4-10). Lauterbach'a göre Babil ırmakları kıyısında oturup ağlaşanlar (Mez. 137:1) da muhtemelen oraya Tanrıya yalvarıp yakarmak için gitmişlerdir. Talmud'daki bir anlatıya göre de Kudüs'teki Süleyman Mabedinin temeli dünyayı sular altında bırakacak derecede güçlü derin su kaynaklarına kadar uzanır.⁴⁷

Bütün bu referanslar, eski zamanlarda Tanrının bir kuyu ya da su kaynağında, yanında-yöresinde bulunduğu ve onun lütfunun en iyi buralarda kazanılacağı şeklindeki dönemin hâkim Yahudi inancına işaret olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle, tanrının meskeni olarak kabul edilen bir mabet veya kutsal alan, bir su kütesinin yakınında veya üzerinde olmalıydı. Elbette bu durum Kitabı Mukaddes yazarlarının Tanrı'nın su üzerinde ya da bir su kıyısında sakin olduğu şeklindeki ilkel inancı benimsedikleri anlamına gelmiyor. Ancak bu inancın kırıntılarının kutsal yazılarda gözlemlenebileceğini, bir kutsal alan veya ibadet yerini suya yakın bir yerle ilişkilendirdiklerini göstermektedir. Elbette, batıl inançlar kolay ölmediğinden, insanların zihninde, Tanrı'nın gerçekten su üzerinde veya yakınında yaşadığına dair ilkel inancın, onlara Tanrı'nın her yerde hazır ve nazır olduğu, bütün yeryüzünün onun ihtişamı ile dolu olduğu öğretildikten sonra bile hala devam ettiği varsayılabilir. Tanrı'nın varlığının suya yakın bir yerde bulunacağına dair bu inanç, muhtemelen su yakınında ibadet etme uygulamasının temelini oluşturmuştur. Miladi ilk yüzyıl Yahudi tarihçisi Josephus Flavius da Helenistik Yahudi topluluklarının sinagogları genellikle bir su kaynağının yanına inşa ettiklerinden

47 Talmud, Makkot 11b.

bahseder.⁴⁸ Bu seçimin muhtemel bir sebebi olarak da diasporanın necis toprağının bir su kenarında daha temiz olacağı düşüncesi olduğu iddia edilir. Elçilerin İşleri'nde de Pavlus'un ibadet için toplanan bir toplulukla karşılaşmak için bir nehir kıyısına gittiği anlatılır⁴⁹ ve İncillere göre Hz. İsa da Hz. Yahya tarafından Şeria Irmağında vaftiz edilmiştir.⁵⁰ Bu anlayış aslında bütün antik halklar arasında yaygın bir durumdur. Zira Yahudiler kadar diğer eski dinlerin tapınakları da suya yakın bir konumda ya da bir kuyu üzerine inşa edilmişlerdir.⁵¹

Geç Talmudik dönem (VI. yüzyıl) ve erken geonik dönemde (VII. yüzyıl) ayrıca -bütün Yahudiler arasında olmasa da en azından bazı çevrelerde- düşmüş meleklerin ve şeytanın ve diğer bazı habis ruhların da Tanrıların en sevdiği mesken olarak kabul edilen nehir, göl ve denizin derinliklerinde ikamet ettiklerine inanılmıştır. Bu meleklerin ve ruhların şefaathlerine bel bağlanarak onların rızasını kazanmanın uygun ve yararlı olduğuna inanılmış, hatta şeytanın bile kendisine çeşitli hediye ve sunular takdim edildiğinde dostluğunun kazanılabileceğine inanılmıştır. Meleklerin insanlarla Tanrı arasında aracılığını bekleme yanında şeytanın ve şeytani güçlerin şerrinden korunmak noktasında bir inanç geliştirilmiştir. Örneğin Talmud'da geçen⁵² bir ifadede özellikle geceleri nehir veya göllerden su içilmemesi gerektiği, aksi durumda kişinin bundan zarar görebileceği, örneğin gözlerinin kör olabileceği ifade edilmiştir. Yine *Hullin 105b'*de suda yaşayan bir ruha (rüşvet ya da onu yatıştırma için) eklemek kırıntılarıyla çimen vs. atıldığında bu ruhun bu takdimde bulunanlara karşı "sefalet şeytanı"nın zarar vermesini engelleyecektir. Eğer bu yapılmazsa bu sefer bu ruh şeytanı insanlar üzerine salacaktır. Midraşik literatürde de denize her gün bir somun eklemek atan bir adamın bir gün yakaladığı balığın içinde bir hazineyle karşılaştığı ve bunun denizde iyi beslenen bir ruhun armağanı olarak yorumlandığı ifade edilir.⁵³ Elbette bu düşüncelerin kökenleri daha önceki dönemlere gitmekteydi ancak geonik dönemde üst

48 Josephus, *Jewish Antiquities*, çev. Ralph Marcus (Cambridge: Harvard University Press, 1957), VII (XIV-257), 587.

49 Elç. 16:13.

50 Mat. 3:13-17; Mar. 1:9-11; Luk. 3:21-22.

51 Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş: Tanrılar, Ritüel, Tapınak* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013); Benzer şekilde M.Ö. II. yüzyılda Filistin coğrafyasında, ana akım Yahudi anlayışa muhalefet eden Esseniler ile miladi ilk yüzyıl içinde Vaftizci Yahya ve İsa cemaatleri ve kökenleri hem Esseniler hem Hz. Yahya ile ilişkilendirilen Sabiiler bölgedeki diğer akarsu ve su kaynakları yanında özellikle Şeria nehrine özel önem vermişler, Sabiiler de tapınaklarını su kenarlarına inşa etmişlerdir. Şinasi Gündüz, *Son Gnostikler Sabiiler: İnanç Esasları ve İbadetleri* (Ankara: Vadi Yayınları, 1999), 36 vd; Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 213 vd; Rudolf Klein, "Synagogue", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum (Detroit: Macmillan Reference USA, 2007), 362.

52 Pesahim 112a.

53 Harry Freedman vd (ed.), *Midrash Rabbah Ecclesiastes*, çev. A. Cohen (London: The Soncino Press, 1983), 287.

düzy din adamları tarafından bunlara yüksek tonda itiraz edilmemiştir. Zira dönemin ortodoks inanca sahip çevreler tarafından bile bu tür inançların benimsenmesi ve bazı yazınsal yapıtlarında ifadesini bulması bunu göstermektedir. Şeytanın gücüne dair bu fikirlerin yeniden canlanması ve onunla savaşmaktan ziyade uzlaşma ihtiyacı, doğal olarak insanların mistik düşünceye yönelik bir temayül geliştirmesine ve kadim dönemlerde *Azazel*'e yapılan takdimeye benzer törenlerden bazılarının yeniden canlandırılmasına yol açmıştır.⁵⁴

3. Kapparat Uygulamasına Yönelik İtiraz ve Kabuller

Önde gelen çoğu Yahudi alim *kapparat* uygulamasının batıl bir inanç olduğunu ve bunun bir şekilde Yahudi adet ve pratiği haline geldiğini ileri sürerek karşı çıkmıştır. Özellikle İspanya Yahudi cemaatinde yetişen ve Yahudi geleceğinde önemli bir yere sahip alimlerin bu ritüele karşı çıktığı görülmektedir. Çünkü İspanya'daki din adamlarının daha akılcı ve felsefi düşünceyi önemseyen bir kafa yapısına sahip olduğu ve mistik Kabbala öğretisinin de burada daha teorik bir düzlemde seyrettiği ileri sürülmüştür. Haliyle buradaki din adamları ritüelin geri planındaki batıl inançları kolayca fark edip dini prensiplerle uyumsuzluklarını net bir şekilde görebilmişlerdir.⁵⁵ Örneğin XIII. yüzyılın önemli Yahudi alimi Rabbi Solomon b. Abraham Adret (Raşba) *kapparat* ayininin Tevrat'ta geçen *Azazel*'e gönderilen kefare ritüeliyle⁵⁶ benzerlik gösteren büyüsel bir uygulama ve "Amoritlerin adeti" putperest bir hurafe olduğunu ileri sürmüştür. Abraham'ın bu görüşü hocası Moshe ben Nahman (Nahmanides/Ramban 1194-1270) tarafından da dile getirilmiştir. Yahudi fıkının en önemli derleyicilerinden Yosef Karo (1488-1575) da Şulhan Aruh'da *kapparotu* "saçma bir gelenek" olarak tanımlamış ve Yahudilerin bundan kaçınmaları gerektiğini belirtmiştir.⁵⁷ Karo'nun bu görüşüyle birlikte daha önceki geonim ve rabbilerin ritüel hakkındaki hüküm ve açıklamalarını yorumlayan Rabbi Mordehai Yafe (1535-1612) ise bu uygulamanın bir ritüel olmadığını, kefare hayvanının (tavuk ya da başka bir hayvan) ihtiyaç sahiplerine verilmek suretiyle yerine getirilen bir hayır işi olduğu ileri sürmüştür.⁵⁸ Rabbi Hezekiah de Silva (1659-98) da kanatlı hayvan ya da onun yerine geçen para veya yetiştirilmiş fidan şeklinde olsun *kapparat* geleneğinin bütün uygulamalarının ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Ünlü Yahudi alimi Maimonides'in yazılarında *kapparota* hiçbir şekilde atf yoktur. Buradan hareketle

54 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 247, 251, 260; Drazin, *Maimonides*, 208.

55 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 377.

56 Lev. 16:5-22

57 *Shulchan Arukh, Orach Chayim* 605, Sefaria, "The Custom of Kapparat on Erev Yom Kippur" (Erişim 14 Kasım 2021); Dagan, "Kapparat", 782.

58 Fishbane, "The Ritual of Kapparat", 73.

Maimonides'in *kapparat* uygulamasını onaylamadığı veya tartışma konusu yapmak istemediği şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁹

Öte yandan Alman Yahudileri arasında bu törenlerin daha kolay kabul bulduğu, en azından dini otoriteler tarafından bu uygulamaya yönelik yapılan itirazların o kadar güçlü olmadığı iddia edilmiştir. Rabbanî otoritelerin bu sessizliğinin yanında bazı Kabbalistlerin bu geleneği mistik bir yorumlama içinde ele almaları ve ritüelin uygulanması yönünde tavır koymaları *kapparat*un belirli bir yaygınlık kazanmasını sağlamıştır.⁶⁰ Örneğin Rabbi Moses Isserles (1530-72) *kapparat* ritüelinin yerine getirilmesi gereken zorunlu bir ayin olduğunu dile getirmiş buna iştirak etmiştir. Celile bölgesinde Safed Yahudi topluluğunun önde gelen din adamı ve modern Kabbalanın öncülerinden Isaac Luria (1534-72) ve Isaiah Horowitz (1555-1630) gibi mistikler de *kapparat*u mistik bir bakış açısıyla ele alarak yorumlamış ve kabul etmişlerdir. Bu durum pek çok kişinin ritüele olan ilgisinin artmasında ve günümüze kadar sürecek olan popüleritesini kazanmasında önemli rol oynamıştır. *Hasidizmin* kurucusu Israel ben Eliezer (Baal Şem Tov) (1698-1760) de *kapparat*u uygulamış ve bu sayede pek çok *hasidik* topluluk bu uygulamayı geleneklerinin bir parçası olarak görüp yerine getirmişlerdir. Bu *hasidi* mistik Yahudi toplulukları *kapparat* uygulamasının en azından Süleyman Mabedinin yeniden inşasına hazırlanırken askıya alınmış kurban mefhumunu canlı tuttuğunu düşünmektedirler.⁶¹

XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise büyük din bilginlerinden olan Vilna'lı Gaon (Elijah ben Solomon Zalman, 1720-97) da *kapparat* uygulamasının akılcı veya mistik hiçbir yorumuna itibar etmemiş ve bu törenin salt tektanrıca inanca ve dini öğretilere aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Vilna'lı Gaon bu düşüncesiyle çağdaşları arasında tek kalmıştır. Zira XVIII. yüzyılın diğer önde gelen din alimleri ritüelin çeşitli yorumlarından birini veya diğerini kabul ederek yerine getirdikleri gibi başkalarının da yerine getirmesi gereken önemli bir dini gelenek olarak görmüşlerdir. Sonuç olarak XVIII. yüzyıldan

59 Dagan, "Kapparat", 782; Yonassan Gershom, *Kapparos Then and Now: Toward a More Compassionate Tradition* (Raleigh: Lulu Press, 2015), 31-2.

60 Hıristiyan Avrupa'da *kapparat* törenleri genellikle Yahudilerin günahlarını Hıristiyanlara yüklemeleri şeklinde tasvir edilirken Purim'de Haman'ı aşığalama geleneği de Hıristiyan karşıtı bir durum olarak görülmüştür. Jay Berkovitz, "Jewish Law and Ritual in Early Modern Germany", *Jews, Judaism and the Reformation in Sixteenth Century*, ed. Dean Phillip Bell-Stephen G. Burnett (Leiden: Brill, 2006), 485; Ayrıca Almanya'da *Yom Kippur* arifesinde horoz ya da tavuk satın almaya maddi gücü yetmeyen Yahudilerin Hıristiyanları birkaç peni karşılığında günahlarını üstlenmeleri için kandırdığı sık tekrarlanan bir iddiadır. Maria Diemling, "Anthonius Margaritha on the Whole Jewish Faith: A Sixteenth-Century Convert from Judaism and his Depiction of the Jewish Religion", *Jews, Judaism and the Reformation in Sixteenth Century*, 330.

61 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 377; Dagan, "Kapparat", 782; Richard H. Schwartz, *Who Stole My Religion?: Revitalizing Judaism and Applying Jewish Values to Help Heal Our Imperiled Planet* (Raleigh: Lulu Press, 2011), 314.

İtibaren uygulama yavaş yavaş evrensel olarak kabul görmüştür. İspanya ve Portekiz'den Fas, Kafkasya ve Kırım başta olmak üzere en ücra Yahudi cemaatlerine kadar yayılmıştır.⁶²

4. Modern Dönem ve Süregelen Tartışmalar

Günümüzde de *kapparot* uygulaması Yahudi nüfusun yaşadığı farklı coğrafyalarda tartışmalar eşliğinde varlığını sürdürmektedir. Her yıl Avrupa ülkelerinin çoğunda ve Amerika'da *Yom Kippur* arifesinde bu ritüeli yerine getirmek isteyen Yahudilerle karşıt gruplar arasında hem sahada hem resmi makamlar nezdinde mücadeleler yaşanmaktadır. Uygulamaya karşıt görüşler hem Yahudilik içinden hem Yahudilik dışından olmak üzere farklı kesimlerden oluşmaktadır. Yahudilik içinden gelen tepkiler hijyen koşulları ve hayvanların gördüğü kötü muameleler yanında tarihsel süreçtekilere benzer ve büyük ölçüde bunlara dayanan uygulamanın kökenine ve dini meşruiyetine dairdir. Bazı Ortodoks rabbilerin bu argümanlardan hareketle farklı zamanlarda ve çeşitli mecralarda yapmış olduğu açıklamalar yanında *hasidik* rabbi Yonassan Gershom ile Kuzey Amerika Yahudi Vejetaryenler⁶³ başkanı Richard Schwartz'ın başını çektiği organizasyon *The Alliance to End Chickens as Kaporos*⁶⁴ ve Amerika'daki etkili rabbiler arasında görülen Shmuly Yanklowitz'in kurmuş olduğu hayvan hakları savunucusu ve vegan kuruluş *The Shamayim V' Aretz Institute*, *kapparot* geleneğine özellikle hayvan hakları ve Yahudi etiği bağlamında muhalefet etmektedir.⁶⁵ İsrail söz konusu olduğunda ise çevre koruma bakanlığı 2019 yılında resmî web sitesinden de yayınladığı bildiriye *kapparot* ritüeli için para kullanılması çağrısında bulunmuş ve bu paranın da hayır kurumlarına bağışlanmasını istemiştir. Bakanlık yaptığı açıklamada pek çok rabbinin tavuk kullanılmasına karşı çıktığını ekledikten sonra para kullanılmasının gerekçelerini de açıklamıştır. Buna göre öncelikle *Yom Kippur* arifesinde icra edilecek geleneksel uygulama amacıyla bekletilen binlerce tavuğun olumsuz şartlar altında acı çektiği, kesim işinin de hızlı bir şekilde yerine getirdiğinden birçok tavuğun koşer kurallarına göre kesilmeksizin çöpe gittiği ifade edilmiştir.⁶⁶ Uygulamaya Ortodoks ve reform karakterli modern dönem mezhepler yanında zaman zaman *haredi* kesimin kendi içerisinden de muhalif sesler yükseltilmektedir. Örneğin Kudüs'te *Naturei Karta*

62 Lauterbach, *Rabbinic Essays*, 410-1.

63 Jewish Veg, "Mission Statement" (Erişim 14 Kasım 2021).

64 Alliance to End Chickens as Kaporos, "Founding Members" (Erişim 14 Kasım 2021).

65 Shamayim, "Kapparos" (Erişim 17 Mayıs 2021).

66 Ministry of Environmental Protection, "Ministry Calls on Public Not to Use Chickens for Kapparot Tradition this Yom Kippur Eve" (Erişim 03 Mayıs 2021).

üyesi Meir Hirsch de hayvan kesim koşullarındaki olumsuzlukları öne sürerek “günah işleyerek bir emri yerine getirilemeyeceğini” ifade etmiştir.⁶⁷

Yahudilik dışından ise hem Avrupa ülkelerinde hem de yoğun Yahudi nüfusun yaşadığı Amerika’da ve özellikle Brooklyn’de uygulamaya yönelik hem bireysel hem de organizasyonlar nezdinde tepki gösterilmektedir. Gösteri düzenleme ve yerel ya da bölgesel mahkemelere başvurma şeklinde ortaya konan bu tepkilerin hepsinin burada ifade etmek tekrar mahiyetinde olacaktır. Geçmiş on yıllara bakıldığında bunun pek çok örneği görülmektedir. Birisini zikretmek gerekirse Amerika’da *Animal Protection and Rescue League*⁶⁸ topluluğu son yıllarda California’da bulunan Hebrew Discovery Center Sinagogu önünde protesto gösterilerinde bulunmuş ve *kapparot* uygulamasının yasaklanması için adli mercilere başvurmuşlardır. Karşı taraf ise bu tür eylem ve girişimleri din özgürlüğüne saldırı olarak nitelendirmiştir.⁶⁹

Hem içerden hem dışardan yapılan bütün eleştiri, karşı kampanya ve protestolara rağmen *kapparot* ritüeli özellikle dindar Yahudi gruplar arasında varlığını sürdürmektedir. Koronavirüs salgınına ve alınan tedbirlere rağmen 2020 yılı *Yom Kippur* arifesinde de bu geleneksel uygulamayı yerine getirmek için toplanan kalabalıklar çeşitli medya organlarına yansımıştır. Ayrıca bu dönemde *Chabad-Lubavitch* hareketinin bir kuruluşu olan *National Committee for Furtherance of Jewish Education (NCFJE)* gibi bazı kuruluşlar cemaatlerine internet üzerinden *kapparot* hayvanı satın alabileceklerini ve bunların kapıya tesliminin yapılacağını vaat eden ya da uzaktan bir vekil aracılığıyla ritüeli yerine getirebilecekleri imkanlar sunmuşlardır.⁷⁰

Değerlendirme

Süleyman Mabedinin yıkılışından sonra *Yom Kippur* törenlerinde icra edilen tek kanlı kurban geleneği *kapparot* uygulaması olarak göze çarpmaktadır. Tevrat ve Talmud’da yer almayan bu uygulamanın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir. İlk izlerine IX. yüzyıl ortalarında Babil’deki Sura akademisi gaonu Rabbi Amram ben Şeşna’nın responsalarında rastlanır. Ancak *kapparotun* daha gerilere; Talmud dönemlerine (III-VI. yüzyıllar) kadar uzanan bir geçmişinin olduğu tahmin edilmektedir.

Kapparot ritüelinin kökeni dolayısıyla meşruiyeti noktasında önde gelen Yahudi şahsiyetler olumsuz bir görüşe sahiptir. Nahmanides, Yosef Karo ve

67 Daniella Cheslow, “Israel’s ultra-Orthodox Rethink Yom Kippur Ritual”, *Houston Chronicle*, (Erişim 17 Mayıs 2021).

68 Animal Protection & Rescue League (APRL), “Our Mission” (Erişim 14 Kasım 2021).

69 Los Angeles Daily News, “Animal rights group sues Woodland Hills synagogue over holiday chicken slaughter; rabbi pushes back” (Erişim 17 Mayıs 2021).

70 The New York Jewish Week, “If You Need a Chicken for kapparot They’ll Swing by” (Erişim 17 Mayıs 2021).

Vilna'lı Gaon gibi rabbiler *kapparotun* sonradan ve yabancı bir kaynaktan geldiğini ve Yahudilerin bunu icra etmekten kaçınmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Ünlü Yahudi bilgin Maimonides ise bu ritüel hakkında olumlu-olumsuz herhangi bir görüş belirtmemiştir. Talmud gibi Maimonides'in de bu konu hakkında sessiz kalışı ritüelin sabıkası hakkında belli bir fikir vermektedir. Buna karşın Moses Isserles, Isaac Luria, Isaiah Horowitz, Baal Şem Tov gibi Kabbalist *hasidik* öncüler *kapparotu* mistik bir zaviyeden yaklaşarak yorumlamışlar ve onu geleneklerinin bir parçası olarak görerek Yahudi inanç-ibadet dairesi içerisinde değerlendirilmişlerdir. Bu durum *kapparotun* yaygınlık kazanarak günümüze değin ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Kapparotun hangi amaçla yapıldığına dair ileri sürülen görüşlere gelince, bunun genellikle mabet döneminde icra edilen günah keçisi ayininin (Lev. 16:8-10) yerine mabet sonrasında ikame edilen bir uygulama, *Yom Kippur'* da Tanrının lehte hüküm vermesini sağlamak adına şeytanın ayartılması için ona sunulan bir armağan veya rüşvet olduğudur. Raşi'nin bahsettiği bir bitki sepetinin kişinin başı etrafında döndürülerek (*kapparottaki* gibi) adak/sunu ifadelerinin kullanılması bu iki uygulama arasındaki benzerliği göstermektedir. Ancak bunların hangisinin daha önce başladığı hususu açık değildir. Zira her iki uygulama da geonik dönem ile tarihlendirilmektedir. Ancak İsrailoğulları arasında çok eski zamanlara dayanan Tanrı ve Tanrısal varlıkların bir su kaynağında veya yakınında bulunduğu inancı yanında düşmüş melek ve şeytan(lar)ın da buraları mesken tuttuğu inancı gelişmiş ve ona bir su kaynağı yanında tazimde buluma geleneği yerleşmiştir. Bitki sepetinin bir kefaret sunusu olarak suya atılması, günahların bitkiye geçtiği inancı (halihazırdaki taşli uygulamasının kökeni) ile *kapparot* uygulamasındaki günahların tavuk veya horoza yüklenmesi arasında nitelik açısından çok yakın benzerlik bulunmaktadır.

Kapparot uygulaması hali hazırda özellikle *haredi* cemaatin yoğun yaşadığı bölgelerde bazı Yahudi ve Yahudi olmayan grupların çeşitli platformlarda ortaya koyduğu farklı eleştiri ve engellemelere rağmen varlığını sürdürmektedir.

Kaynakça

- Adam, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.
- Ahituv, Shmuel. "Azazel". *Encyclopedia Judaica*. ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum. 2/763-764.
- Detroit: Macmillan Reference USA, 2007.
- Alliance to End Chickens as Kapparos. "Founding Members". Erişim 14 Kasım 2021. <https://www.endchickensaskaporos.com/founding.html>
- APRL, Animal Protection and Rescue League. "Our Mission". Erişim 14 Kasım 2021. <https://www.aprl.org/about>
- Araz, Ömer Faruk. "Rabbâni Yahudiliğin Temellerini Oluşturan Hillel ve Şammy'ın Hayatı ve Ekolleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2017), 1049-69.
- Araz, Ömer Faruk. "Rabbani Yahudiliğin Teşekkülü: Rabbi Yişmael ve Rabbi Akiva Ekolleri". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 3/1 (2019), 185-202.
- Bamberger, Bernard Jacob. *Fallen Angels: Soldiers of Satan's Realm*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 2006.
- Ben Ezra, Daniel Stökl. *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity: The Day of Atonement from Second Temple Judaism to the Fifth Century*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.
- Berkovitz, Jay. "Jewish Law and Ritual in Early Modern Germany". *Jews, Judaism and the Reformation in Sixteenth Century*. ed. Dean Phillip Bell-Stephen G. Burnett. 481-502. Leiden: Brill, 2006.
- Bloch, Abraham P. *The Biblical and Historical Background of Jewish Customs and Ceremonies*. New York: Ktav Publishing House, 1980.
- Carus, Paul. *The History of the Devil and the Idea of Evil from the Earliest Times to Present Day*. La Salle: Open Court Publishing, ts.
- Dagan, Avigdor. "Kapparot". *Encyclopaedia Judaica*. ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum. 11/781-782.
- Detroit: Macmillan Reference USA, 2007.
- Demirci, Kürşat. *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş: Tanrılar, Ritüel, Tapınak*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013.
- Diemling, Maria. "Anthonius Margaritha on the Whole Jewish Faith: A Sixteenth-Century Convert from Judaism and his Depiction of the Jewish Religion". *Jews, Judaism and the Reformation in Sixteenth Century*. ed. Dean Phillip Bell-Stephen G. Burnett. 303-334. Leiden: Brill, 2006.
- Drazin, Israel. *Maimonides: The Exceptional Mind*. Jerusalem: Gefen Publishing House, 2008.
- Fishbane, Simcha. "The Ritual of Kapparot". *The Jewish Journal of Sociology* 50 (2008), 67-75.
- Freedman, Harry vd. (ed.). *Midrash Rabbah Ecclesiastes*. çev. A. Cohen. London: The Soncino Press, 1983.
- Gershon, Yonassan. *Kaporos Then and Now: Toward a More Compassionate Tradition*. Raleigh: Lulu Press, 2015.
- Gordon, Rabbi Leonard. vd. *Mahzor Lev shalem for Rosh Hashanah and Yom Kippur*. New York: The Rabbinical Assembly, 2019.

- Gündüz, Şinasi. *Son Gnostikler Sabiiler: İnanç Esasları ve İbadetleri*. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Cheslow, Daniella. "Israel's ultra-Orthodox rethink Yom Kippur ritual". *Houston Chronicle*. Erişim 17 Mayıs 2021. <https://www.houstonchronicle.com/news/nation-world/article/Israel-s-ultra-Orthodox-rethink-Yom-Kippur-ritual-2206756.php>
- Jacobs, Louis. "Ro'sh Ha-Shanah And Yom Kippur". *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. 12/7927-7929. Detroit: Macmillan Reference USA, 2005.
- Jewis Veg. "Mission Statement". Erişim 14 Kasım 2021. <https://www.jewish-veg.org/about>
- Josephus. *Jewish Antiquities*. çev. Ralph Marcus. vol. VII. Cambridge: Harvard University Press, 1957.
- Karash, Sara E.- Hurvitz, Mitchell M. "Geonim". *Encyclopedia of Judaism*. 172. New York: Facts On File, 2006.
- Klein, Rudolf. "Synagogue". *Encyclopedia Judaica*. ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum. 19/352-383 Detroit: Macmillan Reference USA, 2007.
- Kolatch, Alfred J. *The Jewish Book of Why*. New York: Jonathan David Publishers, 1981.
- Levy, Sharona. "Feminism, Modern Judaism and". *Encyclopedia of Modern Jewish Culture*. ed. Glenda Abramson. 1/381-386. London: Routledge, 2006.
- Los Angeles Daily News*. "Animal rights group sues Woodland Hills synagogue over holiday chicken slaughter; rabbi pushes back". Erişim 17 Mayıs 2021. <https://www.dailynews.com/2019/07/30/animal-rights-group-sues-woodland-hills-synagogue-over-holiday-chicken-slaughter-rabbi-pushes-back/>
- Lauterbach, Jacob Z. *Rabbinic Essays*. Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1951.
- Lauterbach, Jacob Z. *Studies in Jewish Law, Custom and Folklore*. New York: Ktav Publishing House, 1970.
- Ministry of Environmental Protection*. "Ministry Calls on Public Not to Use Chickens for Kapparot Tradition this Yom Kippur Eve". Erişim 3 Mayıs 2021. https://www.gov.il/en/departments/news/kippur_day_moep_call_avoiding_use_of_chickens#:~:text=A%20live%20chicken%20is%20waved,of%20the%20person%20performing%20it
- Noy, Dov. "Folklore". *Encyclopaedia Judaica*. ed. Fred Skolnik-Michael Berenbaum. 7/95-113. Detroit: Macmillan Reference USA, 2007.
- Nulman, Macy. *The Encyclopedia of Jewish Prayer: Ashkenazik and Sephardic Rites*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers Inc., 1993.
- RJ, *Reform Judaism*. "Tashlich: Into the Deep". Erişim 12 Nisan 2021. <https://reformjudaism.org/tashlich-deep>
- Ross, Lesli Koppelman. *Celebrate!: The Complete Jewish Holidays Handbook*. Northvale: Jason Aronson Inc., 1994.
- Schwartz, Richard H. *Who Stole My Religion?: Revitalizing Judaism and Applying Jewish Values to Help Heal Our Imperiled Planet*. Raleigh: Lulu Press, 2011.
- Sefaria. "The Custom of Kapparot on Erev Yom Kippur". Erişim 14 Kasım 2021. https://www.sefaria.org/Shulchan_Arukh%2C_Orach_Chayim.605.1?ven=Sefaria_Community_Translation&lang=bi&with=all&lang2=en
- Shamayim*. "Kapparos". Erişim 17 Mayıs 2021. <https://www.shamayim.us/#!/page/kapparos>

- Sperber, Daniel. "Rosh Ha'shana". *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*. ed. Haya Bar-Itzhak. 452-453. Armonk: M. E. Sharpe, 2013.
- The Book of Enoch*, Start Publishing LLC. 2013.
- The New York Jewish Week*. "If You Need a Chicken for Kapparot They'll Swing by". Erişim 17 Mayıs 2021. <https://jewishweek.timesofisrael.com/if-you-need-a-chicken-for-kapparot-theyll-swing-by/>
- Trachtenberg, Joshua. *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004.
- Zatelli, Ida. "The Origin of the Biblical Scapegoat Ritual: The Evidence of Two Eblaite Texts". *Vetus Testamentum* 48 (1998), 254-263.
- Zivotofsky, Ari Z. "What's the Truth about ... Tashlich?". *Jewish Action* (Fall 2007), 62-65.

Kapparot: A Controversial Ritual in Judaism

(Extended Abstract)

The first ten days of *Tishri* in the Jewish calendar, which begins with *Rosh Hashanah* (Jewish new year) and ends with *Yom Kippur* (day of atonement), are called *yamim nora'im* (days of awe). It refers to a significant period in which believers make introspection and regret their sins and ask for forgiveness and mercy. The fate and destiny of everyone are determined on *Yom Kippur*, which is also called the "day of judgment." Therefore, the good deeds that a person will reveal through practices such as repentance and prayer have the function of changing the will of God on these days. For this purpose, some Jews, especially Haredi Jews, perform the *tashlick* method during this period, besides other worships and practices. They believe they get rid of their sins by praying and throwing some things from their pockets into the water in a body of running water and the *kapparot* ritual, which is the tradition of symbolically attributing one's sins onto a chicken or rooster. However, in this particular period, blowing the shofar and the sacrificial offerings were seen as essential rituals based on the Tanakh. At the same time, *kapparot* and *tashlick* were regarded as superstitious practices that entered Judaism later and from different sources.

The earliest remarks of the *kapparot* ritual in Jewish religious literature appear in the responsas of Amram ben Sheshna (810-875), the gaon of Sura academy in Babylon during the geonic period. In the question sent to Sheshna to answer the importance and meaning of the sacrifice of a rooster or chicken in the ceremony performed on the eve of *Yom Kippur*, and why a rooster or chicken is offered instead of another animal if the purpose is to provide an animal is asked. Sheshna, on the other hand, refrained from giving a clear explanation of the meaning and purpose of the ceremony, the first question implying a particular objection to the practice, or at least a doubt about the appropriateness of the ritual focused more on the second question. Sheshna suggested that the purpose of this ceremony is not known. If the intention is to offer atonement, some possible reasons were put forward as to why a rooster or chicken was presented instead of another animal.

As for the origin of the *kapparot* ritual, prominent Jewish intellectuals have argued that it was actually a substitute for the scapegoat ritual sent to the *Azazel* during the temple period. This claim is based on the similarity between another practice called propitio or *parpisa* (the use of expressions like *kapparot* by turning a plant basket around one's head) dated to the geonic period. It has been suggested that this *parpisa* practice developed around the belief among the Israelites that God and divine beings are located in or near a water source, which dates back to ancient times, as well as the belief that fallen angels and

devil(s) resided there. Throwing the basket of herbs into the water as an atonement offering, the belief that sins are transferred to the plant has been seen as the origin of the current *tashlick* practice, and the close similarities between these practices and the attributing of the sins on the chicken or the rooster in the *kapparot* ritual have been pointed out. The revival of these ideas of the power of the devil, and the need to compromise rather than fight him, naturally led people to develop an inclination towards mystical thought and to revive some of the ceremonies similar to the offering to *Azazel* in ancient times.

Many leading Jewish scholars objected, arguing that the practice of *kapparot* was superstitious and had somehow become Jewish custom and tradition—for example, prominent Jewish scholars of the thirteenth century Nachmanides and Rabbi Solomon b. Abraham Adret claimed that the *kapparot* ritual was a magical practice similar to the atonement ritual sent to *Azazel* mentioned in the Torah. The "custom of the Amorites" was a pagan superstition. Yosef Karo (1488-1575), one of the basic compilers of Jewish jurisprudence, also defined *kapparot* as an "absurd tradition" in *Sulhan Aruh* and stated that Jews should avoid it. There is no reference to *kapparot* in the writings of the famous Jewish scholar Maimonides. This silence has been interpreted as Maimonides either never heard of the practice of *kapparot*, did not approve of it, or did not want to make it the subject of discussion.

Despite all these criticisms, *kapparot* is accepted among the German Jews who developed Kabbalah, or objections to *kapparot* by religious authorities were not effective. On the other hand, the Kabbalists' approach to this tradition in a mystical interpretation and their stance towards observing the ritual enabled *kapparot* to gain a particular prevalence. For example, Rabbi Moses Isserles (1530-72) stated that the *kapparot* ritual was an obligatory ritual to be performed. Mystics such as Isaac Luria and Isaiah Horowitz, the pioneers of Kabbalah, also interpreted and accepted *kapparot* from a mystical point of view. These mystical figures played an essential role in increasing the interest of many people in the ritual and gaining its popularity that will continue until today.

Today, the *kapparot* practice exists in different geographies where the Haredi or Ultra-Orthodox Jewish population lives, accompanied by discussions. Every *Yom Kippur* eve, there are clashes between Jews who want to perform this ritual and opposing groups in most European countries and America. Opposition to the practice consists of both inside and outside Judaism. Reactions from within Judaism are similar to those in the historical process and are based mainly on the origin and religious legitimacy of the practice. Non-Jewish responses are primarily seen in animal rights, both in European countries and America, where a large Jewish population lives.